

Мусієнко Анатолій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права
юридичного факультету Інституту управління та технологій
Державного університету інфраструктури та технологій,
м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ АБО ТКАНИН ЛЮДИНИ

Статтю присвячено узагальненим результатам дослідження теоретичних питань основних напрямів міжнародного співробітництва щодо протидії злочинам у сфері трансплантації органів або тканин людини.

Ключові слова: реципієнт; міжнародне співробітництво; трансплантація; донор; торгівля органами.

Впровадження в медичну діяльність новітніх технологій, зокрема трансплантації органів або тканин людині, спричинило появу злочинів пов'язаних з цією діяльністю. Проблеми запобігання цим злочинам, подібно до питань боротьби з організованою злочинністю, наркоманією, тероризмом виходять за межі однієї держави. Запобігання цим злочинам стає сферою міжнаціональної співпраці і викликає зацікавленість з боку міжнародних організацій.

Теоретична основа дослідження представлена науковими працями вітчизняних авторів – В.О. Глушкова, С.В. Гринчака, О.В. Сапронова, Г.В. Чеботарьової, а також російських криміналістів О.А. Кустової, Н.В. Павлової, Т.О. Фабрики, О.С. Якименко. Деякі кримінологічні аспекти торгівлі органами людини знайшли відображення в наукових працях А. Вілкса та В.С. Овчинського.

Не зменшуючи теоретичної значущості праць згаданих науковців, автор вважає, що дослідження напрямів міжнародного співробітництва, щодо протидії цим злочинам в умовах сьогодення є надзвичайно актуальним.

Метою цієї статті є узагальнення результатів теоретичних досліджень основних напрямів міжнародного співробітництва щодо протидії злочинам у сфері трансплантації органів або тканин людини.

Співпраця держав у XX – на початку XXI ст. в боротьбі зі злочинами міжнародного характеру передбачає конкретні правові й організаційні форми координації зусиль держав по запобіганню і припиненню кримінальних діянь, що становлять небезпеку як для окремих держав, так і для міжнародного співтовариства.

© Мусієнко А.В., 2018

На думку Р.В. Нігматулліна, співпраця держав пройшла певні етапи, а сучасний етап (1991–до нашого часу) характеризується зростанням координуючої ролі ООН і активізацією зусиль більшості держав світу по укладанню універсальних міжнародно-правових актів в боротьбі зі злочинністю [1, с.9-10].

До основних документів щодо міжнародного співробітництва України з іншими країнами по боротьбі та запобіганню злочинам у сфері трансплантації органів або тканин людини відноситься Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, що прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. (Протокол ратифіковано Законом України № 1433-IV від 04.02.2004 р.) [2] та Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, яка враховує належним чином Конвенцію ООН проти

транснаціональної організованої злочинності й Протокол до неї про запобігання, стримування торгівлі людьми і покарання за торгівлю людьми, особливо жінками і дітьми [3]. Вони є важливим не тільки для запобігання торгівлі людьми, а й злочинам у сфері трансплантації органів або тканин людини, оскільки термін «торгівля людьми^{1*}» має на увазі і незаконне вилучення органів.

Подібні норми утворюють окрему галузь міжнародного права – міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю. За допомогою інституту ратифікації міжнародних договорів і угод міжнародно-правовий акт набуває обов'язкового характеру і стає невід'ємною частиною національного законодавства, відповідно до ст. 9 Конституції України та Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. [5].

За останнє десятиріччя в Україні сформувалися деякі напрями міжнародної співпраці у сфері боротьби з організованою злочинністю та протидії торгівлі людьми. Насамперед це діяльність у межах: багатостороннього співробітництва; на рівні двосторонніх угод; у рамках юридичних неурядових міжнародних організацій.

У двосторонніх та багатосторонніх угодах як основні форми співробітництва вказуються: виконання запитів і прохань у кримінальних справах; обмін відповідною оперативно-пошуковою, довідковою і криміналістичною інформацією; сприяння у проведенні оперативно-пошукових заходів і процесуальних дій; забезпечення криміналістичною технікою тощо.

Розвиток двостороннього співробітництва правоохоронних органів є позитивною формою їх взаємодії. Двосторонні угоди дозволяють повніше враховувати характер відносин між державами, їхні інтереси у кожній конкретній проблемі. Міжурядові угоди, як правило, супроводжуються міжвідомчими, в яких конкретизується співробітництво окремих відомств, детальніше визначаються їх завдання, порядок вирішення питань, що входять до їх компетенції. Двостороннє співробітництво з його поступовим підходом має певні реальні переваги. Насамперед, це гнучка стратегія, яка може розвиватися з урахуванням інтересів держав, що взаємодіють [6, с. 97–98].

На думку автора, практична реалізація положень вказаної Конвенції ООН та Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, досить важлива для боротьби зі злочинністю у сфері трансплантації органів і тканин людини, зокрема, у частині запобігання «чорному ринку» органів або тканин людини, а також феномену «трансплантаційного туризму».

А.П. Закалюк торгівлю людьми, органами або тканинами людини відносить до видів злочинів, які мають транснаціональний характер. Такими злочинами він вважає: контрабанду; торгівлю людьми, органами або тканинами людини; міждержавні прояви корупції; незаконне ввезення мігрантів; міжнародний тероризм; транснаціональне відмивання доходів від злочинів та вкладання їх у міжнародний тероризм та іншу міжнародну організовану злочинну діяльність [7, с.339]. При подальшому розгляді кримінологічної характеристики деяких з вказаних злочинів (торгівля органами або тканинами людини не розглядалася) він справедливо наголошує, що «...деякі інші злочини, відомі у світі як транснаціональні, ще не набули в Україні помітного поширення, не відображені у чинних формах статистики. Кримінологічна характеристика останніх – проблема майбутнього» [7, с. 403].

Тому виникає необхідність реалізації ефективних правоохоронних заходів і організації міжнародної співпраці у цій сфері. Зокрема, слід підвищити роль правоохоронних установ у проведенні розслідувань, зборі інформації та обміні оперативними даними по відповідних справах. Правоохоронним

^{1*} Феномен торгівлі людьми піддається постійному аналізу і є предметом багатьох дискусій, проте, на думку І.В. Залуцької, при цьому здебільшого йдеться про торгівлю жінками з метою використання в проституції, порнобізнесі, сексуальній сфері тощо. Безумовно, торгівля жінками є складовою частиною злочину «торгівля людьми». Проте, поняття «торгівля людьми» є ширшим: жертвою цього злочину може бути будь-яка особа, незалежно від статі та віку. Метою торгівлі жінками може бути насильницький брак, примусова праця, використання в домашньому господарстві, промисловому або сільськогосподарському секторах, примусове народження дитини або за замовленням, використання в сексуальному бізнесі. Чоловіків переважно використовують на будівництві, в промисловості, сільському господарстві, дітей – для жебрацтва, осіб будь-якої статі та віку – для вилучення органів для трансплантації [4, с. 49].

установам слід визнати, що розслідувати справи, пов'язані з незаконним обігом органів людини потрібно інакше, ніж інші видів злочинної діяльності. Необхідно належним чином навчати працівників правоохоронних органів. Крім того, слід поліпшити співпрацю між правоохоронними установами, фінансовими органами і працівниками сфери охорони здоров'я [8].

Виключну роль у запобіганні правопорушень і злочинів у сфері трансплантації органів і тканин людини має світова інтеграція баз даних. В Україні ця робота тільки починається – наказом МОЗ та АМН України від 12 березня 2009 р. «Про заходи щодо виконання Державної цільової соціальної програми «Трансплантація» на період до 2012 року» передбачається придбати необхідне обладнання та програмне забезпечення для створення та функціонування Єдиної державної інформаційної системи трансплантації. Що стосується міжнародного співробітництва у цій сфері, то заходи обмежуються лише сприянням розширенню участі українських трансплантологів у проведенні відповідних міжнародних семінарів, симпозіумів, конференцій з питань трансплантології, тощо» [9].

Аналіз викладеного вище дозволяє дійти висновку, що не треба очікувати широкого розповсюдження в Україні злочинів у сфері трансплантації органів або тканин людини. Оскільки прояви цих злочинів вже є реальністю, то виникає потреба вивчення міжнародного досвіду боротьби з ними – їх запобігання, розслідування та призначення покарання. У зв'язку з цим необхідно вимагати від кримінологічної науки наукового забезпечення «...всебічного дослідження транснаціональної злочинності, насамперед, розроблення концепції протидії останній з відображенням стратегії, завдань, організаційно-правових засад боротьби з нею, зокрема запобігання на національному та міжнародному рівнях» [7, с.36].

Для координації діяльності по запобіганню злочинів у багатьох країнах створені відповідні органи (наприклад, Національні Ради). Основними їх функціями є: збір інформації, планування, виконання і оцінка програм по запобіганню злочинам, координація діяльності поліції та інших органів, що працюють у цій сфері, забезпечення участі населення, співпраця із засобами масової інформації, науково-дослідна робота, співпраця із законодавчими органами, що визначають політику в сфері боротьби із злочинністю, навчальна підготовка.

У практичній діяльності поліції широко пропагується теза про те, що злочини вчинюються найчастіше тоді, коли потенційний злочинець зустрічає уразливу жертву або об'єкт, що не охороняється. Тому превентивні заходи мають бути спрямовані або на злочинця, або на систему безпеки, або на потенційну жертву (індивідуальна, загальна і віктимологічна профілактика). У цій тріаді особлива увага приділяється охоронному запобіганню і цілеспрямованій роботі з населенням, що спрямовані на його самозахист [10, с.145-146].

Міжнародні, національні урядові та неурядові організації та установи вже мають досвід вивчення та визначення стратегічних напрямів боротьби зі злочинами у сфері трансплантації органів або тканин людини. На це вказує велика зацікавленість цією проблемою ООН, Комітету Міністрів Ради Європи, Всесвітньої організації охорони здоров'я, їх органів та структурних підрозділів тощо. Успішно функціонує командно-координаційний центр Інтерполу, здатний ефективно надавати своєчасну допомогу при виконанні міжнародних поліцейських запитів. За допомогою комунікативних мереж і баз даних здійснюється оперативна підтримка [11, с.19].

У прийнятій у 2003 р. Рекомендації № 1611 державам пропонується зміцнити співпрацю з відповідним Комітетом у сфері трансплантації органів і оптимізувати фінансування. Пропонується також прийняти і виконувати рекомендації, викладені у Заяві Всесвітньої медичної асоціації.

Керівний комітет з питань біоетики Європейського комітету охорони здоров'я (ЄКОЗ) також займається проблемою торгівлі органами в рамках Ради Європи.

Відповідно до стандартів, закріплених у прийнятих Всесвітньою організацією охорони здоров'я Керівних принципах, якими регламентується трансплантація органів людини, а також з Глобальною програмою боротьби з торгівлею людьми, Конвенцією Ради Європи про протидію торгівлі людьми і Конвенції Ради Європи про права людини і біомедицині, пропонується державам, зокрема, Україні включити до національного законодавства заборону будь-якої торгівлі і продажу органів і тканин дітей (ст. 143 КК України не передбачається така ознака як особливо кваліфікуюча), а також ефективні гарантії

забезпечення здійснення і подальшого розвитку двосторонніх і регіональних стратегій з метою документування будь-яких таких випадків і притягнення винних до відповідальності.

На загальнодержавному рівні заходи щодо міжнародного співробітництва у сфері протидії торгівлі людьми визначаються Державною програмою протидії торгівлі людьми на період до 2010 р., яка затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 410 від 7 березня 2007 р., якою передбачається наступні напрями:

- Забезпечення участі у міжнародних семінарах, засіданнях за круглим столом, конференціях і тренінгах з питань протидії торгівлі людьми та надання послуг особам, що постраждали від такого злочину.
- Проведення аналізу міжнародних договорів з питань співробітництва у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності, зокрема торгівлі людьми, брати участь у міжнародних оперативно-профілактичних операціях і розслідуваннях злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, а також ініціювати проведення таких розслідувань.
- Продовження співробітництва з Інтерполом, Європолом, Регіональним центром Південно-Східної Європейської ініціативи співробітництва у боротьбі з транснаціональною злочинністю (SECI), правоохоронними органами інших держав з питань спільної протидії торгівлі людьми, обміну інформацією про транснаціональні злочинні групи та окремих осіб, які провадять таку злочинну діяльність, а також розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.
- Забезпечення залучення міжнародних громадських організацій, благодійних фондів та іноземних засобів масової інформації до реалізації проєктів, спрямованих на запобігання і протидію торгівлі людьми, розшуку осіб, які зникли за кордоном, їх реінтеграцію і реабілітацію.
- Розвивати співробітництво з громадськими та міжнародними організаціями і фондами, широко використовувати міжнародний досвід у запобіганні та протидії торгівлі людьми, захисті прав осіб, що постраждали від таких злочинів, розшуку осіб, які зникли за кордоном, поверненні додому та реабілітації осіб, що постраждали від торгівлі людьми.

За результатами дослідження автор дійшов наступних висновків:

- Оскільки прояви цих злочинів вже є реальністю, то виникає необхідність вивчення міжнародного досвіду боротьби з ними – їх запобігання, розслідування та призначення покарання;
- Інтернаціоналізація і тенденція до транснаціональності злочинності обумовлюють зростання значення такої складової організації запобігання злочинам як вивчення і використання зарубіжного досвіду;
- Україні необхідно оновити деякі положення Закону «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині», що був прийнятий у 1999 р. шляхом ухвалення законодавства і стандартів, регулюючих трансплантацію органів і тканин, відповідно до Керівних принципів, розроблених Всесвітньою організацією охорони здоров'я і Всесвітньою медичною асоціацією, а також здійснювати двосторонню і регіональну співпрацю на основі розробки загальних стандартів, керуючись конвенціями і рекомендаціями, прийнятими Радою Європи, і привести національні закони і стандарти у відповідність з цими загальними принципами;
- Потрібно створити ефективну інформаційну мережу для розслідування, документування та моніторингу даних про торгівлю органами і тканинами, а також забезпечити двосторонню, регіональну і міжнародну співпрацю між правозастосовчими органами, що здійснюють боротьбу з цими злочинами;
- Аналіз змісту Плану заходів щодо протидії торгівлі людьми на період до 2010 р. (додаток до Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 р.) дає можливість зазначити, що для такого типу документів не чітко визначаються заходи щодо запобігання власне злочинам у сфері трансплантації органів або тканин людини, тому є потреба детальніше враховувати специфіку запобігання порушень саме у цій сфері, оскільки вказаний план більше спрямований на протидію торгівлі людьми.

Література:

1. Нигматуллин Р.В. Сотрудничество государств в борьбе с преступлениями международного характера в XX – начале XXI столетия (историко-правовой аспект) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 / Р.В. Нигматуллин. – М., 2007. – 46 с.
2. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : резолюція 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_791
3. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005 р. / Рада Європи. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_858
4. Залуцкая И.В. К вопросу о криминологической характеристике торговли людьми / И.В. Залуцкая // Сибирский Юридический Вестник. – 2005. – №1. – С. 49–55.
5. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 черв. 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №41. – Ст. 377.
6. Грохольський В. Організаційно-правові засади міжнародного співробітництва у сфері протидії торгівлі людьми / В. Грохольський // Вісник Академії управління МВС. – 2008. – №3. – С. 95–104.
7. Закалюк А.П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика : у 3 кн. / А.П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2007.
8. Предупреждение незаконного оборота органов человека, борьба с ним и наказание за него : доклад Генерального секретаря ООН. – Пятнадцатая сессия. – Вена, 2006. – 24–28 апр. – Режим доступа : https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/CCPCJ_Sessions/CCPCJ_23/Draft_Resolutions/E-CN15-2014-L08-Rev1/E-CN15-2014-L8-Rev1_R.pdf
9. Наказ МОЗ та АМН України «Заходи МОЗ та АМН України щодо виконання Державної цільової соціальної програми «Трансплантація» на період до 2012 р.» від 12 березня 2009 р. № 155/24. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/print/dn_20101130_pp.html
10. Криминология : учеб. [для вузов] / под ред. В.Д. Малкова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юстицинформ, 2006. – 528 с. – (Серия «Образование»).
11. Зайцева Е.С. Деятельность Интерпола по противодействию терроризму как вклад в укрепление международного правопорядка : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Е.С. Зайцева. – М., 2008. – 25 с.